
Recenze

Nadia Urbinati: *Democracy Disfigured*

Opinion, Truth, and the People

Cambridge, Mass., Harvard University Press 2014. 320 s.

Hlavním tématem knihy *Democracy Disfigured* je přemítání nad otázkou, zda a případně jak lze překlenout krizi reprezentativní demokracie. Základní problém Nadia Urbinatiová spatřuje v narušení diarchie demokracie, tedy v tom, že není v rovnováze složka vůle a názoru. To si uvědomuje nejen ona, ale i jiní autoři, kteří se snaží přicházet s variantami demokracie, které by tento nedostatek napravily. Urbinatiová ale tyto varianty hodnotí jako disfigurace, tedy podoby, kde už demokracie ztrácí svůj původní tvar.

Východiskem přístupu Nadii Urbinatiové je pojem figury, resp. disfigurace. V politologii je figura často využívaným termínem, ovšem v rousseauovském smyslu, tedy jako substance. Autorka na ni ve svém díle nahlíží jinou optikou – jako na pozorovatelnou konfiguraci politického řádu, která má zvnějšku pozorovatelné charakteristické znaky. Ztratí-li objekt tvar (tedy dojde k disfiguraci) nebo je defektní, pak můžeme mluvit o disfiguraci, což je negativně zabarvený pojem, který Urbinatiová vztahuje na varianty demokracie snažící se o její „záchranu“ – konkrétně jde o demokracii epistemickou, populistickou a plebiscitní.

Ještě než se ale detailně zaměřím na popis těchto tří disfigurací demokracie, je nutné zmínit stěžejní myšlenku první kapitoly knihy, kde autorka zdůrazňuje diarchickou strukturu demokracie. To je podle ní její nutná premisa, jež je nezbytná k tomu, aby fungovala diarchie vůle (právo volit, existence institucí bránící autoritativnímu chování) a názoru (politická rozhodnutí). Tyto složky by spolu v ideálním stavu měly koexistovat – ovlivňovat se, ale nesplyvat. Koneckonců, naše společnost není demokratická jen proto, že v ní existují svobodné volby a více než jedna strana, ale především proto, že je zajištěna politická soutěž a debata mezi různými názory. Diarchická koncepce je pro Urbinatiovou premisou demokracie – a pokud jde o srovnání s jinými autory, kteří zastávají obdobné pozice, mohli bychom ji zařadit někam mezi schumpeterovskou procedurální demokracií a habermasovskou deliberaci (ke které se kloní Urbinatiová spíše, neboť zcela čistý proceduralismus odmítá).

Problémem je, že ideální stav vyváženosti vůle a názoru ne vždy existuje: občanům sice v demokraciích téměř nikdy není upíráno právo volit, méně to ale lze říci o právu být slyšen. Kvůli socioekonomickým a kulturním bariérám dochází v těchto souvislostech ke změně pravidel hry a vychýlení diarchie a není možné účinně naplňovat myšlenku rovnosti.

Mnozí autoři se pokoušejí o obranu demokracie tím, že upraví některý její aspekt, jenže jak Urbinatiová varuje, tyto pokusy nejsou ani tak spásou demokracie jako spíše její disfigurací. Jak jsem již zmínil, ve své knize autorka kritizuje epistemické, populistické a plebiscitní pojetí demokracie, kterým věnuje následující tři kapitoly své knihy.

Epistemické pojetí, které autorka rozebírá ve druhé kapitole své publikace, je dle jejího mínění vlastně snahou o depolitizaci demokracie, v jejímž rámci jsou politické otázky měněny na racionální. Na první pohled jde o logický krok, neboť do procesu politického rozhodování aktéři vstupují často už dopředu rozhodnutí, předpoklati. To je onen typ politična, který by Urbinatiová ráda odstranila deliberací (kde se rozhodnutí formuje až při samotném procesu deliberování, a tedy dopředu není rozhodnuto nic), což ale nikdy nebude možné. Demokracie – právě proto, že je otevřená politickým vizím a skupinám – vždy bude politickou. Jenže pokud se politično pokoušíme odstranit osekáním problému na otázku bytostné pravdy, dochází ke zmenšení (nebo až vymizení) prostoru, v němž může být uplatňována vůle občanů. Navíc by epistemický přístup vlastně mohl být považován až za nadbytečný, neboť diarchie demokracie by se měla postarat o kvalitu rozhodnutí, která jsou navíc permanentně otevřena revizi.

Ve třetí kapitole se autorka snaží vypořádat s populistickým pojetím demokracie, hlavně pak s názorem Laclaua, který se zastává populismu s tím, že jde o možnost vyjádření nespokojenosti a nesouhlasu v případech, kdy to není možné učinit prostřednictvím demokratických struktur. Směr tohoto uvažování je pochopitelný, co je ovšem podle Urbinatiové třeba odmítnout, je právě ona formulace názorů externím způsobem. Právě v tomto případě totiž dochází k eskalaci problémů, antagonismů a také k ohrožení pluralismu. Vzniká zjednodušený scénář, v němž hrají roli sociální síly, vůči kterým lidé zaujmou jednoduché stanovisko – jenže simplifikace a polarizace produkuje vertikální politický souhlas, který uvádí do provozu unifikaci mas. Ty jsou sdruženy pod organickým vůdcem, který je dovede personifikovat. Populismus tak namísto spásy demokracie lehce může přinést negativní vyústění: změnit její figuru radikálním směrem a přímo otevřít dveře možné změně režimu.

Třetí pojetí, se kterým se Urbinatiová myšlenkově utkává, je plebiscitní demokracie, která se podobá populismu tím, že zdůrazňuje, že v rámci „lidu“ existují dvě skupiny – většina a menšina (veřejné hlasování je hlas mnoha, ovšem rozhodnutí je záležitostí menšiny). Zatímco v čisté a ideální demokracii by měl mít lid nejen hlas, ale i řeč – orgán politické autonomie (v ideálním stavu jde o názor jednotlivce), v plebiscitním pojetí už mluvíme jen o hlasu davu. Dav má sice vizuální vliv (silné protesty), ovšem ten je v praxi bezzubý. Bez funkční diarchie je názor davu neefektivní, vůle nekontrolovatelná. Je třeba důrazně odmítnout názor, že je lidu vnucován elitami nebo médii určitý názor a celá demokracie je vlastně jen prázdným spektáklem.

Autorka tedy odmítá jak epistemickou, tak i populistickou a plebiscitní variantu demokracie. Sama pak hájí názor, že pro záchranu demokracie stačí, aby byla splněna podmínka permanentní možnosti revize a lid měl vždy možnost se vyjádřit. Jde tedy o opačný směr uvažování, než jaký hájí zastánci jí kritizovaných pojetí. Urbinatiová se domnívá, že namísto rozvíjení snah o rozšiřování demokracie, jež mohou vést ke ztrátě jejího tvaru, stačí vrátit se k její minimální definici, k podstatě.

Kniha *Democracy Disfigured* je vlastně úvahou nad tím, do jaké míry lze změnit figuru demokracie, má-li si stále ještě podržet svůj význam. Jak se ukazuje, pro Urbinatiovou není řešením ani jedno z výše kritizovaných pojetí. Její minimální definici vnímám jako permanentní otevřenost změnám a revizi – jenže nespadlo by pak do této kategorie i epistemické, populistické a plebiscitní pojetí demokracie? Jako lehce problematické vnímám také srovnání ideálu v pojetí Urbinatiové a reálného stavu věcí. Je samozřejmé, že k tomu, aby demokracie fungovala, musí být nejen funkční její diarchie, ale je nutná také existence aktivních občanů – jenže v praxi jsme svědky jak nezájmu voličů, tak eroze stranického systému. Poslední mou námitkou by pak mohlo být, že Urbinatiová nebere v úvahu vliv mezinárodní politiky, která má dnes na formování všech národních politik nemalý vliv.

Až na tyto námitky se ovšem s názory autorky ztotožňuji. Souhlasím zejména s jejím závěrem, že stěžejní nutností je zachování diarchie demokracie. S tím souvisí také větší otevřenost fóra, stejně jako odbourávání socioekonomických nerovností, které brání účinné participaci – ovládají-li soukromé peníze veřejnou debatu, pak není tak otevřená a robustní, jak by měla být. Demokracie totiž není jen o možnosti hlasovat, ale také o možnosti svůj názor veřejně vyslovit a o možnosti být slyšen.

Vojtěch Bublík